

*Віта Саратин*

## “ДЗЕРКАЛО, В ЯКЕ ЗАЗИРАЄШ, ЩОБ ЗРОЗУМІТИ СЕБЕ У ЧАСІ...”

Роздуми над телепрограмою “Архітектура доби бароко на Полтавщині”  
з циклу “З одвічністю на “ти”. Полтавщина архітектурна”  
(ОД ТРК “Лтава”, автор сценарію і режисер Людмила Нестуля)

Людмилу Нестулю – автора і ведучу програм на ОД ТРК “Лтава”, поета і публіциста – добре знають полтавські глядачі. Творчий доробок журналістки, як і її колег-“лтавівців”, демонструє намагання заповнити ту прогалину сучасного масового телебачення, яка утворилася в результаті його спрямованості на споживацьку розважальність, що спрощує й баналізує глибокі прояви життя. Натомість у полі зору Л. Нестулі – проблеми української куль-

тури від найдавніших часів до сучасності. Чільними рисами її індивідуального творчого стилю є історіософське осмислення вітчизняної минувшини, ґрунтовне студіювання артефактів і персоналій національного мистецтва, вияскравлення духовних пошуків, пріоритетів і ментальних настанов українства.

Переважає більшість тем, до яких апелює авторка, зосереджуються на крайових реаліях і постатях. Полтавський контекст у творчості Л. Нестулі охоплює культурний ландшафт



– від природних пейзажів до окультуреного архітектурою простору, в який органічно вписані люди, котрі формують гуманітарну ауру краю від найдавніших часів донині. Так, у циклі передач “Майстерня”, завдяки якому в 90-ті рр. минулого століття глядач познайомився з художниками П. Воликом, Е. Трирогом, О. Левадним та іншими, журналістка занурюється в психологію творчості митця, розшифровуючи мотиви і смисли його творинь.

Із 2005 р. на телеекрани області виходить цикл просвітницьких передач “Уроки історії”. Веде їх разом з колегами і Л. Нестуля. Програма побудована у формі діалогу з авторитетними фахівцями в різних сферах гуманітарного знання. Як автор, Л. Нестуля прагне спрямувати розмову до виявлення нових чи маловідомих фактів і, що найголовніше, до глибокого їх осмислення. Слід згадати передачі “Боровиковський”, “Котляревський і Щепкін”, “Листи Короленка до Луначарського і Раковського”, “Родина Величковських”, “Пересопницьке Євангеліє”, які загострюють увагу на маловідомих або стереотипно трактованих темах, що, на слушну думку авторки, потребують переосмислення. Такий підхід не тільки інтелектуально збагачує глядача, але й формує в нього почуття самоповаги й гідності через усвідомлення співпричетності до історичних і культурних подій і процесів.

Важливе місце в доробку Л. Нестулі посідають проблеми духовності. Цикли програм “Христос – моя сила” (2005–2009) та “Вектори духовності” (2011) мають виразне просвітницьке спрямування, наближають традиції віри і цінності воцерковленого життя до полтавського глядача.

Л. Нестуля плідно працює як автор і режисер телевізійних фільмів, з-поміж яких слід виокремити “Мій у значенні невіддільний від мене”, “Дихання Духу Живого”, “Лікті дитини, яка біжить”, “Тінь води”, “Посудна справа”, “Намальоване вогнище”, “Квіти на зиму”. Оригінальний, насичений філософськими і культурологічними асоціаціями сюжет у них майстерно поєднується з формальною вправністю, а саме глибиною і пластичністю образів, синкретичністю художньої дії, коли смислове наповнення авторського слова органічно прирощується монологіями персонажів, яскравими, часто символічними чи алегоричними деталями, промовистими музичними фрагментами.

Відомий цикл програм Л. Нестулі “З одвічністю на «ти»” присвячено найбільш репрезентативним архітектурним пам’яткам

Полтавщини. Так, передачі “Кругла площа”, “Модерн у Полтаві”, “Споруда Полтавського краєзнавчого музею” – це мистецькі пошуки генія *місця* (у первісному його значенні) і *міста* Полтави, любов’ю до якого пронизаний доробок журналістки. А програми цього циклу, об’єднані назвою-лейтмотивом “Архітектура доби бароко на Полтавщині”, являють собою синтетичні художньо-публіцистичні дослідження про відбиття барокової картини світу в мистецькій спадщині цього складного, химерного, але напрочуд яскравого періоду української культури. На них і зупинимося детальніше.

Відомо, що бароко – це перший загальноєвропейський стиль, і художній напрям, і літературно-мистецька та культурно-історична епоха, це і світогляд, що, з одного боку, структурував універсальну картину буття європейської людини XVII ст. в її зв’язку із Всесвітом і Богом, а з другого – формував виразні національні ознаки і перспективи бачення своєї ментальної ідентичності крізь призму зближення української культури з культурою “латинської Європи” і пафосу власного державотворення і культурного саморуку.

Найголовнішим питанням цієї доби було Паскалеве – “Що таке людина в безконечності?”, тобто йшлося про метафізичне розмикання ренесансного антропоцентричного світу в нескінченність Усесвіту, про незбагненну таїну Макрокосму і космосу людської душі, про двоїстість людської істоти, розп’ятої між добром і злом, кинутої у час для підготовки до Вічності. Складність, ірраціональна хаотичність та амбівалентність картини барокового буття відображалась у філософських і мистецьких символах, контрастах і антиноміях, метафорах і емблемах, серед яких найбільш упізнаваними нині є “життя-сон”, “життя-театр”, “життя-море”, а людина на ньому – корабель, котрий кидає розбурхана хвиля долі, а то й піщина, яку поглинає невблаганний прибій. Особа не може протистояти ворожим обставинам і природі, вона слабка і смертна, її вік може обірвати стихія, хвороба чи смерть на війні. Єдиний порятунком – у Богові, його благодатному милосерді та обіцяному спасінні в Царстві Небесному. Саме в такій настанові закорінена особлива орієнтація на християнські цінності з властивими їм духовними чеснотами – любов’ю, милосердям, терпінням, нестяганням, а також апеляція до сакрального мистецтва, головно проповіді, вірша, ікони, скульптури, канту, псалму, храму, які кристалізують і силу Божу, і красу як її уособлення.





За слушним зауваженням Д. Наливайка, бароко було “наднаціональним стилем, але наділеним рідкісною пластичністю, здатністю адаптуватися до національних та регіональних умовин і культурних традицій”<sup>1</sup>. Звідси український “ренесансний” дух пристрасного освоєння і називання незнаного (в освіті, науці, мистецтві, військовій справі, політиці), і динаміка перетворення, навіть пересотворення українського світу “на подобенство” інших європейських народів, але й виявлення свого, неповторного, самобутнього. Звідси – поклоніння життю в різних його вимірах: і любов-логос, і софійна примиреність із його законами, й епікурейське його смакування, і відчайдушний авантюризм: “Гуляй, душа, без кунтуша!” чи “Або пан або пропав – двічі не вмирати!”. А ще – накладання на універсальну картину світу суто українських барв і звуків, представлених народною традицією – піснею і вишивкою, різьбленням по дереву і хліборобською працею з властивою їй сакралізацією сонячного циклу.

Власне, такий культурологічний дискурс аналізованої програми про барокову архітектуру на Полтавщині. Без нього складно з’ясувати глибину й оригінальність бароко як феномена, пов’язаного з духовним становленням української нації, а ще складніше побачити відгуки тієї суперечливої доби в нашому сьогоденні, які віднаходить і фіксує в слові й візуальному образі творчий колектив програми “З одвічністю на «ти»”. Тож дуже симптоматичним і символічним видається знятий у Полтавському музеї авіації і космонавтики початковий епізод першої передачі циклу, де зоряне небо постає і об’єктом пізнання, і означником нескінченності й таїни Космосу. “Всесвіт твориться на землі”, – цю сентенцію можна розглядати як лейтмотив авторських розмислів і про зміну картини світу в XVII ст., і про відгуки цієї грандіозної зміни в житті сучасної людини, котра, зухвало підкоривши зоряні простори, не може існувати без опертя на одвічні цінності буття, без Божого благословення і пошанування й повернення до духовних чеснот своїх предків, суворих і гордих. Тому особливо ваги й пізнавальності тут набуває контекст виходу на європейський історичний кін нових суспільних лідерів, зокрема козаків, які заклали підвалини нового образу українства, котрий зберігає свій потужний вплив донині.

Передача пропонує кілька точок споглядання бароко як явища нашої культури, що

надає йому змістової повноти й завершеності. Повсякденність козацтва як провідної верстви епохи ілюструє дизайнер історичного костюму Вадим Обертас, націєтворчий сенс Хмельниччини характеризує доктор історичних наук, провідний науковий співробітник інституту історії НАН України Тарас Чухліб, про культ освіти і поезії барокової доби розповідає кандидат філологічних наук Віта Саррапин. А все разом підсилює авторську ідею неперервності культурної традиції українців, яка полягає в особливому світосприйнятті – спогляданні світу як Божої краси, у любові до життя, глибині й природності почуття. Ця чутливість простежується у віршовому рядку, іконописному зображенні, контурі храму – тих властивих добі артефактах, що виступають і свідками, і суддями, і дзеркалом, “в яке зазираєш, щоб зрозуміти себе у часі”. Автори програми переконують, що відстань між бароковими людьми і нами не надто велика: вона скорочується суголоссям у тлумаченні власного земного покликання – примноження краси природної і рукотворної. Відомо ж бо, що бароко вияскравлює складові українського менталітету – кордоцентричність, “православний естетизм” (С. Кримський), тобто розуміння краси як гаранта гармонії буття і Божої присутності у світі, ідею моральної та духовної цінності людини.

Складний бароковий характер авторської оповіді й паралелі доби з сучасністю підсилює сповнений підтекстів, натяків і символів відеоряд: солов’їний щебет і суто бароковий образ води – стихії очисної, динамічної, живильної; картина розквітлого саду, яка асоціюється зі сквородинівськими текстами книги віршів-пісень, “прозябших із зерен Священного Писання”, і відродженням України; зображення Києво-Могилянської академії і тераса Полтавської художньої галереї; покладена “на душу” кобза та її передзвін під мисливими пальцями Івана Новобранця; напружено нетутешні обличчя з “парсуни” Кочубеїв і постаті нинішніх полтавців, котрі вдивляються в дзеркало часу, намагаючись уявити, чим жили їхні країни, – це не прикраси авторського тексту, а його прирощення, збагачення підтекстами, орієнтованими на вдумливого реципієнта.

Тож лівова частка першої програми присвячена характеристиці світоглядно-стильової парадигми доби, спрямованої на прояснення закономірностей організації

<sup>1</sup> Наливайко Д. Феномен українського бароко: типологія і специфіка // Українське бароко. Том 1 / Керівн. проекту д. ф. н., чл.-к. НАН України Дмитро Наливайко; наук. та літ. ред. д. ф. н., проф. Леонід Ушкалов. – Х.: Акта, 2004. – С. 15.



барокового архітектурного простору. Але з цього культурологічного і філософського контексту випливає глибокий сенс міркування кандидата історичних наук Оксани Коваленко про специфіку забудови полкових міст (Миргорода, Лубен, Гадяча, Полтави), зауваг кандидата архітектури Віктора Вечерського про оригінальність архітектурного стилю народу, котрий здобув певний ступінь державної незалежності в другій половині XVII ст., цікаві висновки кандидата мистецтвознавства Дмитра Горбачова про формування барокової естетики та її вияв у неповторних пам'ятках указаній доби.

У першій частині передачі пояснюється багатовимірність барокового простору, в якому храми відіграють роль не тільки архітектурної домінанти, а й символічної вертикалі (світової вісі) між небом і землею як неодмінних складових цілого – Всесвіту, і життєствердну красу українських церков драматичної доби – “від Богдана (Хмельницького) до Івана (Мазепи)”, і стильову синкретичність, яка виявляється у відродженні архітектурної традиції Княжої доби й адаптації здобутків дерев'яного зодчества до зведення мурованих споруд.

Важливо, що творчість барокової людини, явлена в полтавських храмах, тлумачиться як духовна потреба й мета життя, яка стосується і представників політичної чи майнової еліти, і пересічних українців, об'єднаних духовними цінностями – любов'ю до Бога, Батьківщини і ближнього, відповідальністю за збереження непорушної рівноваги Всесвіту й космосу душі. Саме в таких настановах, на думку авторів передачі, закорінена велич козацьких храмів і багатство музичних гармоній, шляхетність вишивки і зворушливість іконописних образів: вони чесно були присвячені життю вічному.

Нерозривно пов'язана з таким фінальним резюме і друга передача, приурочена перлині барокової архітектури – Спасо-Преображенській церкві у Великих Сорочинцях. Прикметно, що циклічність розгортання теми представлена й у промовистих смислових “скріпах” між частинами, й еліптичному замиканні розповіді, заснованій на думці про відповідальність людини за примноження добра на землі, за збереження духовної спадщини предків. У центрі уваги Л. Нестулі – образ храму-свідка, храму-дзеркала, який утілює в собі барокові ментальні настанови українства епохи. Церква тут тлумачиться як модель українського світосприйняття, уособ-

лення спільноти, згуртованої у вірі і прагненні будувати свою долю.

Як і в самому бароко, у передачі багато символів і натяків, котрі хочеться розшифрувати, осмислювати, домислювати. Так, розповідь про Преображення Господнє на горі Фаворській, на пошану якого закладено церкву, змушує піднімати смислові шари барокового образу світла як основного принципу світобудови: і Сонця як джерела світла, і світла розуму, і духовного світла, і весняного світла, яке відживлює і землю, і людину, ясно розливаючись у золоті Сорочинського іконостасу та образах на ньому, а ще – на золотих банях, які відбивають небесну височінь. На асоціації зі складною бароковою ідеєю співіснування “святої бідності” і бажанням заможності, думкою про марноту земного існування і вірою в можливість щастя “тут і тепер”, проповіддю аскетизму й прагнення гедоністичної повноти життя наштовкують авторські міркування про своєрідний духовний зв'язок миргородського полковника, а пізніше – гетьмана України Данила Апостола з храмом. Сповнений глибокого ліризму опис символічної антитектичності внутрішнього опорядження пам'ятки: білі гладенькі стіни ніби змагаються з райським буйноцвіттям різьбленого дива і контрастними образами. Справді-бо, іконостас репрезентує барокове уявлення українського митця про Рай – Едем, Сад, Вертоград, Огородок, Квітник, що водночас включає в себе цілу низку смислів: і Царство Небесне, до якого доступилися найправедніші, і обітницю спасіння, і Господню благодать, і цноту Марії, й окультурений людиною простір природної краси. Звідси й живі, яскраві постаті святих, убраних в однострої початку XVIII ст., – це теж данина часові, котрий учить цінувати і любити життя. Суголосся образу храму творять визначний український історик Дмитро Горбачов, старший науковий співробітник Полтавського краєзнавчого музею Віталій Яремченко, майстер-різьбяр Роман Ругалов, настоятель Сорочинської церкви отець Іван Сидор.

Зрозуміло, що реалізація такого творчого задуму неможлива без згуртованої роботи справжніх майстрів. Пластичність образів і виражальна виразність візуального ряду передачі досягнута завдяки професіоналізму операторів Максима Кривошеєва, Миколи Янка, Олександра Ніколенка, Євгена Ковальчука, Павла Бабінчука, динамізм і асоціативність сюжету надають відеомонтажери Людмила Коротько, Олена Красняк, Лариса





---

Шаповалова. Хочеться подякувати Людмилі Коротько і як звукорежисерові, а також – звукооператорам Наталії Богдан, Володимирові Яблуновському, освітлювачам Олегові Синящоку та Олександрові Черкуну, редакторам Тамарі Ковальчук і Світлані Польщиківій, котрі всі разом працювали над створенням кінематографічного дива.

Надзвичайно цінним і дієвим стильовим прийомом циклу Людмили Нестулі “З одвічністю на «ти»” є відкритий фінал, що змушує замислитися про час і про себе. Немає нічого нового під сонцем, тож у минувшині шукаймо себе теперішніх. І пам’ятаймо: дух перемагає зло. Задля цього і зводять храми.